

ਬਹੁ-ਸਭਿਆਚਾਰਵਾਦ

ਪਛਾਣ ਦਾ ਸੰਕਟ ਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ

ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਬਹੁ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਧਰਾਤਲ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਸਿਰਜਦੀ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਸਰੋਕਾਰਾਂ, ਮਸਲਿਆਂ, ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ, ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ, ਵੰਗਾਰਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਗੁੰਗਾਰਾ ਭਰਦੀ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਗਿਆਨ ਤਾਂ ਪਾਠਕੀ ਚਿੰਤਨ-ਮਨਨ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਪਰ ਹੱਥਲੇ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਛ ਕੁ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਮੇਰੇ ਜਿਹਨ ਵਿਚ ਉਭਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਛਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਦੋ ਧਰਾਤਲਾਂ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਹਿਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਮਨੁੱਖ ਪਰਵਾਸ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪ ਸਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਦੂਜੀ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਲੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਸਪੇਸ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ? ਅੱਜ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਵਚਨਾਂ ਅੰਦਰ ਪਰਵਾਸੀ ਦੀ ਪਛਾਣ ਲਈ ਡਾਇਸਪੋਰਾ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਜਲਾਵਤਨੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਐਥਨੋਸਕੋਪਸ, ਟੈਕਨੋਸਕੋਪਸ, ਫਿਨਾਂਸਸਕੋਪਸ, ਮੀਡੀਆਸਕੋਪਸ ਅਤੇ ਆਈਡੀਓਸਕੋਪਸ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਵਿਸ਼ਵ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅੰਦਰ ਸ਼ਬਦ ਡਾਇਸਪੋਰਾ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਹੀ ਤਿੰਨ ਮੂਲ ਪਛਾਣਾਂ ਉੱਪਰ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹੈ, ਭੂਗੋਲਿਕ ਪਛਾਣ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਛਾਣ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਛਾਣ। ਇਥੇ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਬਹੁ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਧਰਾਤਲ ਅੰਦਰ ਇਹ ਡਾਇਸਪੋਰਿਕ ਲੋਕ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਵਾਦ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਮੁਲਕ ਦੀਆਂ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਛਾਣਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਰਾਹੀਂ ਕਿਹੜੀ ਸਪੇਸ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ, ਇਥੇ ਇਹ ਅਹਿਮ ਮੁੱਦਾ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਡਾ. ਜਸਪਾਲ ਕੌਰ

ਪ੍ਰਫੈਸਰ

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ

ਦਿੱਲੀ

98684-54545

dr.jaspalkaur@gmail.com

ਬਹੁ ਸਭਿਆਚਾਰਵਾਦ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਅੱਜ ਮੁਲਕ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਭਾਰਤੀ/ਪੰਜਾਬੀ ਧਰਾਤਲ ਤਾਂ ਮੁਢੋਂ ਹੀ ਬਹੁ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਥੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਸੰਕਟ, ਵੰਗਾਰਾਂ ਤੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਓਨੀਆ ਜਟਿਲ ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਿਰਜਦੀਆਂ ਜਿੰਨ੍ਹੀਆਂ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਅੱਜ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਫੈਲਾਅ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਪਰਵਾਸ ਕਿਸੇ ਜਲਾਵਤਨ, ਸ਼ਰਨਾਰਥੀ ਜਾਂ ਗੁਲਾਮ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਹ ਤਾਂ ਸਵੈ ਚੋਣ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਆਰਥਕ ਸੰਕਟ ਚੋਂ ਉਭਰਨ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪਰਵਾਸ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਪਦਾਰਥਕ ਖਿੱਚ ਲਈ ਸਹੇੜਿਆ ਗਿਆ ਪਰਵਾਸ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਹ ਪੈਸਾ ਕਮਾ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਅਧੀਨ ਪਰਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਥੋਂ ਦੀ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਖਿੰਡਾਅ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਉਥੇ ਹੀ ਵੱਸਣ ਦੀ ਗੀੜ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਮੁਢਲੇ ਦੌਰ

ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ, ਸਭਿਆਚਾਰ, ਰਿਸ਼ਤੇ-ਨਾਤੇ ਆਦਿ ਪ੍ਰਤਿ ਸਿੱਕ, ਉਦਰੇਵੇਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬੜੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਪਨਪਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਸ ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਇਹ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਵਾਦ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਇਥੇ ਬਹੁ ਸਭਿਆਚਾਰ ਬਾਰੇ ਸੰਖੇਪ 'ਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਵੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵੱਖਰਤਾਵਾਂ/ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਦੀ ਸੰਵਾਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਨਿਖੇੜ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਖਰਤਾਵਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਬਹੁ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਲੋਕ ਇਕ ਭੂਗੋਲਿਕ ਥਾਂ ਉੱਪਰ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਸੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਵੀ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਵੇਂ ਇਹ ਇਕ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਖੇਤਰ ¹ (culture area) ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਅਨੇਕ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸਹਿਹੋਂਦ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ। ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਖੇਤਰ ਜਦੋਂ ਅੰਤਰ ਸੰਵਾਦ ਰਚਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਜਟਿਲਤਾ (cultural complex) ਹੋਂਦ ਧਾਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਜਟਿਲਤਾ ਜਦੋਂ ਅੰਤਰ-ਸਬੰਧਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੁੜਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਭਿਆਚਾਰ ਘੇਰਾ² (cultural circle) ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਘੇਰਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰਵਾਰ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਪਾਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਸਥਾਰ ਰਾਹੀਂ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਨਵੀਨ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਉਦੈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਸਭਿਆਚਾਰ (cuscopolitan), ਪਾਪੂਲਰ ਕਲਚਰ ਜਾਂ ਮਾਸ ਕਲਚਰ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਨੇਕਤਾ ਚੋਂ ਏਕਤਾ ਵਾਲੇ ਇਸ ਮਾਸ ਕਲਚਰ ਬਾਰੇ ਵੀ ਇਥੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦੇਣਾ ਉਚਿਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਡੋਮੀਨਿਕ ਸਟਰੀਨਾਟੀ (Dominic strinati) ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਸ ਕਲਚਰ ਤਬਾਹੀ ਵਾਲਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਲਈ ਖਤਰਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕਰੂਪਤਾ ਵਾਲਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਹੈ ਜੋ ਸਮਾਜਕ ਢਾਂਚੇ, ਵਰਗ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ, ਰੀਤਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ, ਵੱਖਰੇਪਨ, ਵਿਲੱਖਣਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕਸਾਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ।³ ਇਹ ਆਪਣੇ ਲਾਭ ਲਈ ਮਾਰਕਿਟ ਅੰਦਰ ਪਖਤਕਾਰ ਨੂੰ ਵਸਤ ਦੀ ਖਰੀਦ ਲਈ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਹੈ।⁴ ਇਹ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਦੀ ਲੋਕਪ੍ਰਿਯਤਾ, ਸ਼੍ਰੇਣਤਾ ਜਾਂ ਗੁਣਵਤਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਤੈਅ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿੰਨੇ ਲੱਖ/ਕਰੋੜ ਲੋਕ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਕਰੋ ਜੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਪਛੜੇ ਹੋ।⁴ ਇਉਂ ਮਾਸ ਕਲਚਰ ਜਨ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਾਰਣ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲਾ ਸੰਕਲਪ ਨਹੀਂ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਲੋਕਾਈ ਦੁਆਰਾ ਘੜਿਆ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਸਗੋਂ ਇਹ ਤਾਂ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀ ਆਰਥਕ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤਾ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਭੁਗਤਦਾ ਹੈ।

ਇਉਂ ਵਿਸ਼ਵ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਾਲੀ ਇਸ ਬਹੁ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਪੇਸ ਵਿਚ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਵਾਬਸਤਾ ਇਹ ਲੋਕ ਅਨੇਕਤਾ ਵਿਚ ਏਕਤਾ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਵੀ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਹਸਤੀ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਵੀ ਹਨ। ਇਥੇ ਸਵਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਾਲੀ ਸਪੇਸ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੁਤੰਤਰ ਪਛਾਣ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਹੈ? ਜਾਂ ਕਿ ਇਹ ਇਕ ਥਾਂ 'ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਸਾਂਝੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਰਜਾਮੰਦ ਹਨ? ਪੱਛਮੀ/ਯੋਰੋਪੀ ਵਿਕਸਿਤ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਮੁਲਕ ਏਸ਼ੀਅਨਾਂ ਬਾਰੇ ਕਿਵੇਂ ਸੋਚਦੇ ਹਨ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਅਵਿਕਸਿਤ, ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਮੁਲਕ ਕੀ ਹੋਂਦ ਰੱਖਦੇ ਹਨ? ਇਸ ਬਾਬਤ ਪੂਰਬਵਾਦ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। Orientalism ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ ਪੂਰਬਵਾਦ ਪੱਛਮ ਦੀ ਖੋਜ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਰੋਮਾਂਸ, ਯਾਦਾਂ, ਪਿਛੜਿਆਪਨ, ਸਨਾਤਨੀ ਸਦੀਵੀ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾ ਕੋਈ ਮੰਨਣਯੋਗ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਵਿਕਾਸ।⁵ ਪੂਰਬਵਾਦ ਬਾਰੇ ਐਡਵਰਡ ਸਈਦ ਦੀ ਪੁਸਤਕ **ਓਰਿਐਂਟਲਿਜ਼ਮ** ਰਾਹੀਂ ਨਿੱਠ ਕੇ ਚਰਚਾ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਬਹਿਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨ ਵਾਲੇ ਚਿੰਤਕਾਂ ਵਿਚ ਗਾਇਤ੍ਰੀ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਸਪੀਵਾਕ, ਹੋਮੀ ਭਾਬਾ, ਐਜਾਜ ਅਹਿਮਦ ਆਦਿ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੇ ਪੂਰਬਵਾਦ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਪੱਛਮ ਦੀਆਂ ਭ੍ਰਾਂਤੀਆਂ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ। ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਏਸ਼ੀਆ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਵਿਕਸਿਤ, ਅਦਰ (other) ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਐਡਵਰਡ ਸਈਦ ਫੂਕੋ ਦੇ ਸ਼ਕਤੀ ਗਿਆਨ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਈ ਰੂਪ ਤਹਿਤ ਓਰਿਐਂਟਲਿਜ਼ਮ ਨੂੰ ਪੂਰਬੀਆਂ ਉਤੇ ਰਾਜ ਕਰਨ ਦੀ ਪੱਛਮੀ ਵਿਉਂਤਬੰਦੀ ਵਜੋਂ ਤਲਾਸ਼ਦਾ ਹੈ।⁶ ਨੀਤਸ਼ੇ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਵਰਤ ਕੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪੂਰਬਵਾਦ ਬੰਸ-ਵਿਗਿਆਨ (Genealogy) ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਹਨ, ਪੂਰੀ ਬੰਸਾਵਲੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪੈਰਾਡਾਇਮ ਪੂਰਬ ਨੂੰ ਪੱਛਮ ਅਨੁਸਾਰ

ਅਨੁਸ਼ਾਸਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਫੂਕੋ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਅਨੁਸ਼ਾਸਿਤ ਕਰਨਾ-ਦੂਜੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਦੇਹ ਵਾਂਗ ਸ਼ਕਤੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨਾਲ ਮੁਹਰਬੰਦ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਨਕਾਰਨਾ ਜਾਂ ਬਿਗਾੜਨਾ ਹੈ।¹⁷ ਹੋਮੀ ਭਾਬਾ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ **The location of the culture** ਵਿਚ ਪੱਛਮੀ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੀ ਨਸਲ, ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ, ਹਾਸੀਆਗਤ, ਪਰਵਾਸੀਆਂ, ਜਲਾਵਤਨਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਪਛਾਣ ਤੇ ਥਾਂ ਨੂੰ ਪੁਸ਼ਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਗਾਉਂਦਾ ਪੱਛਮੀ ਸੋਚ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾਂਦਾ ਉੱਤਰ ਬਸਤੀਵਾਦ ਵਿਚ ਦਾਖਿਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਏਸ਼ੀਅਨ/ਭਾਰਤੀ/ਪੰਜਾਬੀ/ਪਰਵਾਸੀ ਦੀ ਹਸਤੀ ਦਾ ਇਲਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਵਚਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਨੰਤਰਤਾ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਬਹੁਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਗਾਇਤੀ ਚੱਕਰਵਤੀ ਸਪੀਵਾਕ ਤੇ ਸੁਨੇਜਾ ਗੁਨਿਓ ਦਾ Question of multiculturalism ਬਾਰੇ ਆਪਸੀ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਰਾਹੀਂ ਉਠਾਇਆ ਗਿਆ ਸੁਆਲ ਬੜਾ ਅਹਿਮ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਜਾਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਜਦੋਂ ਸਮਾਜ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੁਲਕ ਇਕ ਸਮਾਨ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕੌਣ ਬੋਲੇਗਾ? ਨਾਲੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਕੌਣ ਸੁਣੇਗਾ?¹⁸ ਮਿਸ਼ੈਲ ਮਰਫੀ (Micheal murphy) ਆਪਣੇ ਲੇਖ 'multiculturalism: A critical introduction' ਵਿਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਨੰਤਰਤਾ ਦੇ ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਵਿਜਾਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਲਈ ਸਮਰਥਨ ਜਾਂ ਸਾਧਨ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਸਥਾਨਕ ਹਕੂਮਤ ਕੋਈ ਹੁੰਗਾਰਾ ਨਹੀਂ ਭਰਦੀ।¹⁹ ਅਲਪ ਸੰਖਿਅਕਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਅਣਦੇਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।¹⁰ ਇਉਂ ਸਮਾਨੰਤਰ ਵਿਚਰਦੇ ਇਹ ਵਿਜਾਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਸ਼ਵ ਸਭਿਆਚਾਰ ਜਾਂ ਮਾਸ ਕਲਚਰ ਵਾਲੀ ਕੇਂਦਰੀ ਧਰਾਤਲ 'ਤੇ ਤਾਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਅਲਪ ਸੰਖਿਅਕ ਵਜੋਂ ਪਛਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਕੇਂਦਰ ਤੋਂ ਹਾਸੀਏ ਵਲ ਧਕੇਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਉਂ ਬਹੁ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪਛਾਣ ਬਾਰੇ ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਪਰਵਾਸੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਨ-ਮਨਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਧਰਾਤਲ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਏਸ਼ੀਅਨ, ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਮੁਲਕ, ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਪਰਵਾਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸ ਮਗਰੋਂ ਤਾਂ ਉਹ ਸੰਘਰਸ਼, ਵੰਗਾਰਾਂ ਦੀ ਰਾਹੇ ਪੈਂਦਾ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਪਛਾਣ ਲਈ ਜੂਝਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਪਰਵਾਸ ਕੋਈ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਦੌਰ ਦੀ ਦੇਣ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਤਾਂ ਮੁੱਢੋਂ ਹੀ ਬੇਘਰੀ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਨਾਲ ਬੱਝੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਥੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਆਪਣੀ ਪੂਰਵਲੀ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਤ੍ਰੇੜਦੀ ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।

ਪਰਵਾਸ ਨਿਰਾ ਭੁਗੋਲਿਕ ਸੰਕਲਪ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਚੇਤਨਤਾ ਦਾ ਇਕ ਅਨੁਭਵ ਸਪੇਸ ਤੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਦੂਜੀ ਸਪੇਸ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਪਹਿਲੀ ਸਪੇਸ ਲਈ ਚੇਤੰਨ ਰਹਿਣਾ ਹੈ।¹¹ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਆਗਾਜ਼ ਤਾਂ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਦੌਰ ਦੀ ਉੱਤਰ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਪਛਾਣ ਵਾਲੀ ਗਦਰੀ ਕਵਿਤਾ ਨਾਲ ਬੱਝਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਰਜਿਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਨੂੰ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ। ਫਰਾਂਜ ਫੈਨਨ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਬਸਤੀਵਾਸੀ ਆਪਣੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਸਵੈ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਦਿੜ੍ਹਤਾ (political self determination) ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਫੈਨਨ ਅਜਿਹੇ ਸਾਹਿਤ ਲਈ 'ਮੁੱਠਭੇੜ ਦਾ ਸਾਹਿਤ' ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਗਦਰ ਕਾਵਿ ਤੋਂ ਮਗਰਲੀ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਬਹੁ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਪੇਸ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਸਿਰਜਦੀ ਸਥਾਨਕ ਤੇ ਜੜ੍ਹ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚਾਲੇ ਇਹ ਖਲਾਅ, ਅਜਨਬੀਪਨ, ਬੇਗਾਨੇਪਨ, ਇਕਲਾਪਨ, ਖਾਲੀਪਨ ਨੂੰ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ। ਪੌਡਾਂ/ਡਾਲਰਾਂ ਵਾਲੀ, ਸਵਰਗ ਦੇ ਸੁਫਨੇ ਵਾਲੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਪੈਰ ਰੱਖਦਿਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਾਹ ਯਥਾਰਥ ਨਾਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਫਨੇ ਟੁੱਟਣੇ ਤਿੜਕਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਹੱਡ ਭਨਵੀਂ ਮਿਹਨਤ ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਉਜ਼ਰਤ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਕਾਮਿਆਂ ਦਾ ਮੋਹ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਸਭਿਆਚਾਰ ਲਈ ਹੋਰ ਵੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਉਭਰਦਾ ਹੈ:-

ਇਥੇ ਤਾਂ
ਇਕ ਪੇ-ਚੈੱਕ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਤੱਕ
ਗੋਡੇ ਰਗੜਦੇ ਹਾਂ
ਲਾਰਾਂ ਚੁਆਉਂਦੇ ਹਾਂ

ਸਟਰੈਸ, ਸਟਰੇਨ ਤੇ ਤਨਹਾਈ ਦੇ
 ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਗੋਡੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹਾਂ
 ਭੋਗਦੇ ਹਾਂ ਰੂਹਾਂ ਦੇ ਆਰ ਪਾਰ
 ਅਣਕਿਆਸੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀਆਂ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ।

(ਪ੍ਰੋ.ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ)

ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ 'ਲਸਣ' ਰਾਹੀਂ ਸਾਨਫਰਾਂਸਿਸਕੋ ਦੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਨਾਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਲਫਜ਼ ਲਸਣ ਦਿਸਣ ਨਾਲ ਪਰਦੇਸ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ ਆਮਦੀਦ ਵਰਗੇ ਭਰਮ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਤੋੜਦਾ ਹੈ। ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਸਾਮਰਾਜੀ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਲਚਕੀਲਾਪਨ ਕਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਨਸਿਕ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਵੱਲ ਕਿਵੇਂ ਲੈ ਤੁਰਦਾ ਹੈ। ਕਲਚਰ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਆਰਥਕ ਮੁਨਾਫ਼ੇ ਲਈ ਦੂਜੇ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਖੇਤਰੀ ਜ਼ੁਬਾਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਕ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਪਹੁੰਚ ਕਰਦਾ ਹੈ:

ਏਥੇ ਲਫਜ਼ ਲਸਣ ਦਾ ਮਤਲਬ-
 15 ਡਾਲੇ ਰੋਜ਼ ਦਿਹਾੜੀ
 ਡਾਰ-ਵਿਛੁੰਨੀਆਂ ਕੁੰਜਾਂ
 ਗਹਣੇ ਸੂਟ ਕਬੀਲਦਾਰੀ ਹੱਥ ਦੀਆਂ ਛਾਪਾਂ
 ਪਰਲੋਭਾ ਤੇ ਮੋਹ ਦਾ ਭਵਜਲ
 ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਿਰਲੀ ਟਾਵੀਂ ਮੱਛੀ
 ਜਾਲ ਤੋਂ ਜਾਨ ਛੁਡਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ।

ਦੂਜੇ ਬੰਨੇ ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਰਹਿੰਦਾ ਦੇਵ ਜਾਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵੱਸਦੀ ਅਮਰ ਜਿਉਤੀ ਜਦੋਂ ਆਪਣੀ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ 'ਟੁੱਕੀ ਗਈ ਭਾਸ਼ਾ' ਜਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕਤਲ ਵਾਲੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਭਾਵੁਕਤਾ ਨਾਲ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਥਾਨਕ ਹਕੂਮਤਾਂ ਵਲੋਂ ਆਰਥਕ ਮੁਨਾਫ਼ੇ ਦੀ ਖੇਡ ਹੈ ਪਰ ਬੌਧਿਕ ਚੇਤਨਾ ਵਾਲੇ ਇਹ ਸ਼ਾਇਰ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਦੇ ਖੁੱਸਣ ਦੇ ਡਰ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰਵਾਸ ਨਾਲ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦਰਦ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਟੁੱਕੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਥੇ ਸੰਵਾਦ ਲਈ ਸਥਾਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕਤਾ ਹਾਸਿਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਕਿਸੀ ਦੂਜੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉਥੇ ਦੂਜੇਲੀ ਥਾਂ ਹੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸੰਦ ਹੈ ਜੋ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਇਥੇ ਸਥਾਨਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਲੋਂ ਜੜ੍ਹ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਹੋਂਦ ਘੱਟ ਉਜ਼ਰਤ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਨਿਗੂਣੀ ਸਵੀਕਾਰੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਬੰਨੇ ਮੂਲ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਟੁੱਕ ਦੇਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਦੋਵੇਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਪਛਾਣ ਪੱਖੋਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਲਈ ਸੰਕਟ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੀ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਮਰ ਜਿਉਤੀ ਦੀ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਮਾਸ ਕਲਚਰ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਪੱਛਮ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਤਕ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਲੇਵਰ ਵਿਚ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਕਿਵੇਂ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੂਜੇ ਮੁਲਕਾਂ ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ ਸਮਾਜਕ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਆਰਥਕ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਆਪਣੀ ਵੱਲ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ:

ਮਲਟੀਨੈਸ਼ਨਲ ਤੁਸੀਂ
 ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਆਓ
 ਆਪਣੀਆਂ ਫਰਮਾਂ ਏਥੇ ਲਾਉ
 ਬਣੋ ਭਾਰਤ ਭਾਗਯ ਵਿਧਾਤਾ
 ਗਲੋਬਲ ਸਮਾਨ ਬਣਾਓ
 ਮਾਲ ਏਥੇ ਵਿਕਵਾ ਕੇ
 ਧਨ ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਲੈ ਜਾਉ ।
 ਆਧੁਨਿਕ ਯੁਗ ਦੇ ਵਾਸੀ
 ਆਧੁਨਿਕ ਧੀਆਂ ਪੁੱਤਰ
 ਆਧੁਨਿਕ ਮਾਪੇ
 ਗਲੋਬਲ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਜਾਏ ।

ਇਉਂ ਸ਼ਾਇਰਾ ਅਜੋਕੀ ਬਰਾਡਿੰਟ ਵਸਤੂਆਂ ਵੱਲ ਅੰਨ੍ਹੀ ਦੋੜ ਅਤੇ ਐਮ. ਐਨ. ਸੀ. ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਮਹਿਜ਼ ਕਵਿਤਾ ਨਹੀਂ ਰਚ ਰਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਬੌਧਿਕ ਚੇਤਨਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੰਦੀ ਪੱਛਮ ਤੇ ਭਾਰਤ ਦੋਹਾਂ ਉੱਪਰ ਗੁੱਝਾ ਵਿਅੰਗ ਸਿਰਜ ਰਹੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਲੋਭਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਤੁਹਾਡੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਵੀ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਤੁਹਾਡੀ ਹਸਤੀ ਲਈ ਸੁਆਲ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੇ ਨਾਂ ਥੱਲੇ ਕਿੰਨਾ ਕੁਝ ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅੱਜ ਪਦਾਰਥਕ ਤਰੱਕੀ ਹੀ ਆਧੁਨਿਕ ਹੋਣ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਕਸਵੱਟੀ ਸਵੀਕਾਰੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਗਹਿਰੀ ਸੱਟ ਉਦੋਂ ਵੱਜਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਹ ਨਫ਼ਰਤ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਨਸਲਵਾਦ ਕਾਰਨ ਘਰ ਦੀ ਤਾਲਾਸ਼, ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਤਾਲਾਸ਼, ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਪੱਖੋਂ ਗੰਭੀਰ ਸੰਕਟਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਤੀਖਣ ਅਸਰ ਬਰਤਾਨੀਆ ਵਿਚ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਤਿਹਾਸਕ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਤੇ ਬਸਤੀਵਾਸੀ ਵਾਲੀ ਧਰਾਤਲ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪੁਖਤਾ ਜਮੀਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। **ਕਵਿਤਾ ਤੁਰਦੀ ਹੈ** ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਰ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਨੂਰ ਦੇ ਨਸਲਵਾਦ ਸਬੰਧੀ ਦਰਜ ਵਿਚਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਤੇ ਉਸ ਪ੍ਰਤਿ ਆਪਣਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਸਨਾਖਤ ਦੀ ਸਹੀ ਤਸਵੀਰ ਉਭਾਰਦੇ ਹਨ। 'ਨਸਲਵਾਦੀ ਵਿਦਿਅਕ ਢਾਂਚੇ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਗੜੀ ਬੰਨ ਸਕਣ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਹੱਕ ਦਿਵਾਉਣਾ, ਦੇਸੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਸਿਲੇਬਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਉਣਾ, ਨਸਲਵਾਦੀ ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਰੁੱਧ ਘੋਲ ਲਾਮਬੰਦ ਕਰਨਾ, ਪੁਲੀਸ ਤੇ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਨਸਲਵਾਦ ਨੂੰ ਨੰਗਾ ਕਰਨਾ। ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ ਪ੍ਰਤਿ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਾਇਰ ਚੇਤੰਨ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ।

ਨੂਰ ਦਾ ਧਰਮ ਸੱਸਿਆ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਨਾ
 ਨੂਰ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਕਿਹੜੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ?
 ਜੇ ਮੈਂ ਪਛੱਮ 'ਚ ਨਾ ਤੜਫਦਾ ਜੂਝਦਾ
 ਘੋਰ ਇਲਜ਼ਾਮ ਸੀ ਮੇਰੇ ਪਰਵਾਸ ਤੇ।

(ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਨੂਰ)

ਅਸੀਂ ਕੈਨੇਡਾ ਵਾਸੀ
 ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ 'ਚ ਮਨੁੱਖੀ ਹੱਕਾਂ ਦੇ ਰਖਵਾਲੇ
 ਅਤੇ ਬਹੁ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਧਾਰਣੀ ਹਾਂ
 ਪਰ ਆਪਣੇ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਨਾਲ
 ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਪਹਿਲੂ ਵਿਚ
 ਰੰਗ, ਨਸਲ, ਕੌਮ ਦੇ ਸੁਆਲ ਉੱਤੇ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।
 ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਲਈ ਕਿਉਂ ਜੁ
 ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਚਿੱਟਾ ਨਹੀਂ।

(ਸੁਖਿੰਦਰ)

ਰੰਗਾ ਦੀ ਸੱਤਾ
 ਸਿਆਸਤ ਦੇ ਰੰਗ
 ਇਸ ਖੇਡ 'ਚ ਅੰਤ ਨੂੰ ਮਰਦੇ ਨੇ
 ਰੰਗ ਹੀ।

(ਦੇਵ)

ਉਪਰੋਕਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ/ਵਖਰੇਵੇਂ ਨੂੰ ਸਿਰਜਦੀਆਂ ਪਛਾਣ ਦੇ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰੀ ਸੁਰ ਵਜੋਂ ਉਭਾਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਮੁੱਚੀ ਪਰਵਾਸੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਈ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦੇਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਅਤੀਤ ਤੋਂ ਵਰਤਮਾਨ ਤਕ ਪਛਾਣ ਦੇ ਗੰਭੀਰ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਸਿਰਜਦੀਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੇ ਲੁੱਕਵਾਂ ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰਾ ਅੱਜ ਵੀ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਲਈ ਵੰਗਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਥਿਰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਸਲੀ ਬੋਲ ਕੁਬੋਲ ਝਲਦੇ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਲਈ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਵਸੋਂ ਲਈ ਨਾ ਕੇਵਲ ਜਟਿਲ ਸਥਿਤੀਆਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤਣਾਓ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਇਉਂ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਹੰਢਾਉਂਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬਹੁ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੁਲਕਾਂ ਅੰਦਰ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਸਾਮਰਾਜੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੀ ਜੋਰਵਾਰੀ ਅਤੇ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਅਮਾਨਵੀ, ਅਸੰਭਿਅਕ ਵਿਹਾਰ ਦੇ

ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਨਾਲ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਤਕ ਹੀ ਮਹਿਦੂਦ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਸਗੋਂ ਵਿਹਾਰਕ ਪੱਖ 'ਤੇ ਵੀ ਇਹ ਆਪਣੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਕੁ ਹੱਦ ਤਕ ਕਾਨੂੰਨ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਦੇ ਕਾਮਯਾਬ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਪਛਾਣ ਦਾ ਸੰਕਟ ਹੋਰ ਵੀ ਤੀਖਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿੱਥ ਤੇ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿੱਥ ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਤਿੜਕਨਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਉਭਰਨ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਮੂਲ ਸਭਿਆਚਾਰ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਸਵੀਕਾਰਦੀ ਹੈ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਦੂਜੇਲਾ ਹੋ ਨਿਬੜਦਾ ਹੈ,-

ਘਰ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਬਨਵਾਸ ਚਲਦਾ ਹੈ
 ਅਸੀਂ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ
 ਬਿਖਰੇ ਬਿਖਰੇ
 ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਆਖਦਾ
 ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਵਿਸਾਖੀਆ ਬਣਾ
 ਤੁਹਾਡੀ ਪਗਡੰਡੀ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਤੇ ਕਿਉਂ ਪੱਥ ਧਰਾਂ
 ਮੈਂ ਆਪੇ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦੇ ਹੋਣਾ ਹੈ
 ਮੇਰੇ ਪਲ
 ਮੇਰੇ ਛਿਣ
 ਮੇਰੇ ਹਨ ਇਹ ਕਿਸੇ ਦੇ ਲੇਖੇ ਨਹੀਂ ਲਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ।

(ਭੁਪਿੰਦਰ ਪੂਰੇਵਾਲ)

ਇਕ ਐਸਾ ਵੇਲਾ ਆਉਂਦਾ
 ਥੈਲੀ ਦੇ ਅੱਖਰ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੇ
 ਖੇਡ ਅਧੂਰੀ ਪੂਰੀ ਹੁੰਦੀ
 26 ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਦੇ ਅੰਦਰ
 ਚਿੱਤ ਨ ਲਗਦਾ ਮੇਰਾ

ਪਰ ਬੱਚੇ ਦੀ ਖਾਤਰ ਆਪਣੀ ਖਾਤਰ ਇਹ ਖੇਡ ਵੀ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ। (ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ)

ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਉਥੇ ਹੀ ਵੱਸਣ ਵਾਲੀ ਸੋਚ ਅਤੇ ਪੂਰਵਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਖਾਤਰ ਰਹਿਣ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਲਈ ਸਹਿਕ ਆਦਿ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸ਼ਾਇਦ ਜੜ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪ੍ਰਤਿ ਕੇਂਦਰਿਤ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਬੰਨੇ ਅਨੁਕੂਲਣ ਤੇ ਵਿਲੀਨੀਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਨਵੇਂ ਸੰਕਟ ਵੀ ਸਿਰਜਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਤੋਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਸਿਆਣੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਸੰਕਟ ਤਾਂ ਘਰ ਦੇ ਅੰਦਰਲਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਦੂਜਾ ਸੰਕਟ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲਈ ਪਛਾਣ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਾਹਰ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਦਰਦ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਹੀ ਹੰਢਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਸਭਿਆਚਾਰ ਲਈ ਭਾਵੁਕਤਾ ਨਾਲ ਲਬਰੇਜ਼ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ। ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪ੍ਰਤਿ ਪਿੱਠ ਕਰੀ ਖੜੀ ਹੈ ਤੇ ਸਥਾਨਕਤਾ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਦਾ ਮਸਲਾ ਪੂਰਵਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਜਟਿਲਤਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਸਥਾਨਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਾਗਰਿਕ ਪਛਾਣ ਸਥਾਨਕਤਾ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਏਸ਼ੀਅਨ ਵਜੋਂ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਤਣਾਓ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਬੁਲੰਦਵੀ ਕੁਝ ਇਉਂ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ:

ਆਪਣੀ ਕੁੱਖ ਦਾ ਦਰਦ ਹੁਣ
 ਬੁਕੱਲ ਦੀ ਅੱਗ ਵਰਗਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ
 ਇਸ ਅੱਗ ਵਿਚ ਚੁਪ ਚੁਪੀਤੇ
 ਅਸੀਂ ਧੁਖ ਧੁਖ ਸੜਦੇ ਹਾਂ।

(ਦਰਸ਼ਨ ਬੁਲੰਦਵੀ)

ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਭਾਵੁਕਤਾ ਤੋਂ ਬੌਧਿਕ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਤੈਅ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵਿਸਥਾਪਿਤ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ, ਸਾਮਰਾਜੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਬਾਵਜੂਦ ਇਸ ਦੇ ਇਹ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਵਕਤ ਬਜਿਦ ਸੀ
 ਸਾਨੂੰ ਨਿਵਾਵਣ ਲਈ
 ਆਪਣੀ ਜਿੱਦ ਪੁਰਾਵਣ ਲਈ
 ਅਸਾਡਾ ਹੱਠ ਸੀ।
 ਨਾ ਕਰਨਾ ਰਾਜੀਨਾਮਾ
 ਨਾ ਵਕਤ ਜਿੱਤਿਆ
 ਨਾ ਅਸੀਂ ਹਾਰੇ।

(ਰਵਿੰਦਰ ਸਹਿਰਾਅ)

ਕੁਝ ਪਰਿੰਦੇ ਪਰਤਣ ਲਈ ਨਹੀਂ
 ਸੁਧ ਪਰਵਾਜ਼ ਲਈ ਹੁੰਦੇ ਨੇ
 ਤੇ ਖੰਭ ਖੰਭ ਆਪਣੀ ਹੀ ਉਡਾਣ ਅੰਦਰ
 ਵਿਸਰ ਤੇ ਖਿਲਰ ਜਾਣਾ
 ਤੇ ਮੁੜ ਪਰਤਣ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹਾਂ ਤਕ ਭੁਲਾ ਦੇਣਾ
 ਸਮਿਆਂ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਅਥਾਹ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ
 ਆਪਣੇ ਪਰਾਂ ਦੀ ਇਕਲ ਵਿਚ ਸਮਾ ਕੇ
 ਉਡਣਾ ਉਡਣਾ
 ਤੇ ਬਸ ਉਡਦੇ ਹੀ ਰਹਿਣਾ।

(ਦੇਵ)

ਇਉਂ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਬਹੁਪਰਤੀ ਹਸਤੀ ਬਹੁ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮਾਹੌਲ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਸਿਰਜਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਚੌਗਿਰਦੇ ਨਾਲ ਖਹਿ ਕੇ ਲੰਘਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੇ ਚੁਣੌਤੀ ਭਰਪੂਰ ਇਹ ਪਰਵਾਸੀ ਜੀਵਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਵਿਧ ਅਨੁਭਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਲਈ ਜੂਝਣ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਇਕ ਇਕਾਈ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਿਆਣਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਵੀ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਇਸ ਸਮਾਨੰਤਰਤਾ ਵਾਲੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਬਹੁ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਾਲੀ ਸਮਾਨਤਾ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਸਥਾਨਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ, ਏਕਾਧਿਕਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਮਿਤ ਸਥਿਤੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਜਾ ਖਲ੍ਹਾਰਦੀ ਹੈ:-

ਇਹ ਕੇਹੀ ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ
 ਲੜਾਈ ਹੈ ਤੇਰੀ, ਐ ਅਮਰੀਕਾ?
 ਜੋ ਪੂਰੀ ਧਰਤੀ ਦੀ ਹਿੱਕ ਉੱਪਰ
 ਬੰਬ ਬਾਰੂਦ ਜੰਗੀ ਬੇੜੇ ਧਰਦੀ ਹੈ
 ਤੇ ਮਾਸੂਮ ਬੱਚਿਆਂ ਤੱਕ ਨੂੰ ਵੀ
 ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕਤਲ ਕਰਦੀ ਹੈ।

(ਪ੍ਰੋ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ)

ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਜੰਗ ਨਹੀਂ ਲੜੀ
 ਉਹ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਦੇਸ਼ਾਂ 'ਚ ਜਾਂਦੇ
 ਅਮਰੀਕੀ ਭਰਮ ਦੀ ਚਮਕ ਪਹਿਨ ਕੇ
 ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਦੀ ਹਲਕਾਈ ਹਾਬੜ
 ਪੈਪਸੀ ਮੈਕ ਕੋਕਾਕੋਲਾ ਦਾ ਨਕਾਬ
 ਹੋਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰਹਿਤਲਾਂ ਦਾ ਮੰਨ ਲਾਉਂਦਾ।

(ਦੇਵ)

ਤੂੰ ਬਹੁਤ ਕਮਾਲ ਹੈ ਪਿਆਰੇ ਸਾਮਰਾਜ
 ਤੂੰ ਇਕ ਜਾਲ ਹੈ !! ਸਾਮਰਾਜ !!

ਜੋ ਵੀ ਤੇਰੇ ਇਸ ਸੁਨਿਹਰੀ ਜਾਲ 'ਚ ਫਸਿਆ ਹੈ
ਉਹ ਇਕ ਉਮਰ ਲਾ ਕੇ ਵੀ
ਤੇਰੀਆਂ ਮੌਰਗੋਜ਼ ਬੈਂਕਾਂ ਤੇ ਕਰੈਡਿਟ ਕਾਰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ
ਆਪਣਾ ਪੱਲੂ ਫੁਡਾ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ।

(ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੰਬੋਜ)

ਇਉਂ ਵਿਸ਼ਵ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਉਪਰੋਕਤ ਕਾਵਿਕ ਮਾਡਲ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੀ ਨਵੇਂ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਪਾਜ਼ ਉਘਾੜਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਤਾ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਬਹੁ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਧਰਾਤਲ ਉੱਪਰ ਵਿਚਰਦੇ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਵੇਂ ਖੁਦ ਵੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹ ਸਾਮਰਾਜੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੀ ਖਦੇੜਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਮੁਲਕਾਂ/ਸਮਾਜਾਂ/ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੇਦਨਾ, ਦਮਨ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਸਾਂਝ ਦੇ ਨੁਕਤੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੈ:-

ਤਿੱਬਤ ਉਤੇ
ਹੋਇਆ ਕਬਜ਼ਾ
ਇਰਾਕ ਉਤੇ
ਹੋਇਆ ਹਮਲਾ
ਅਫ਼ਗਾਨੀ ਔਰਤਾਂ ਦੀ
ਦੁਰਗਤੀ
ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਮਰਦੇ
ਚੀਨੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ
ਮੁਰਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਫੜਿਆ
ਐਟਮ ਬੰਬ।

(ਸੁਖਪਾਲ)

ਪੰਜਾਬੀ ਮਨੁੱਖ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬੀ ਪਛਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸਗੋਂ ਉਹ ਚੇਤੰਨ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਤਾਕਤਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਆਪਣੀ ਰਜਿਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਰਾਹੀਂ ਵਿਅੰਗ ਵੀ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਛਾਣਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸੱਤਾ ਦੀ ਦਾਬੇਦਾਰੀ ਤਹਿਸ-ਨਹਿਸ ਕਰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਪ੍ਰਤਿ ਵੇਦਨਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਦਮਿਤ ਸਮਾਜਾਂ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਕਾਰਨ ਇਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨੇੜਤਾ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਵੀ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਇਉਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਬਹੁ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਚੌਗਿਰਦੇ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਦੀ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵਾਂ, ਵੰਗਾਰਾਂ ਦੀ ਮੌਲਿਕਤਾ ਨੂੰ ਕਲਮਬੱਧ ਕਰਦੀ ਗਦਰ-ਕਾਵਿ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ਵ ਇਕਾਈ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਤੀਕ ਆਪਣੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਦੀ ਪਛਾਣ ਲਈ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਬਹੁ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਧਰਾਤਲਾਂ 'ਤੇ ਦੋਹਰੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਛਾਣਾਂ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਵੁਕਤਾ ਤੋਂ ਚੇਤਨਾ ਤਕ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਤੈਅ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਇਹ ਭਾਵੇਂ ਆਬਾਦਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਥੇ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਆਰਥਿਕ, ਪਦਾਰਥਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਸੰਪਨਤਾਂ ਹਾਸਿਲ ਕਰ ਗਏ ਹਨ ਪਰ ਪਹਿਚਾਣ ਦੇ ਪਖੋਂ ਮਾਇਨੋਰਿਟੀ/ ਏਸ਼ੀਅਨ ਵਜੋਂ ਹੀ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਆਪਣੇ ਲਈ ਆਤਮਮੂਲਕ ਤੇ ਮਹਿਮਾਨ ਸਭਿਆਚਾਰ ਲਈ ਵਸਤੂਪਰਕ ਹੋ ਨਿਬੜਦੀ ਹੈ। ਅਲਪ-ਸੰਖਿਅਕ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਇਹ ਭਾਰਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਪਛਾਣ ਮੁੱਖਧਾਰਾ ਵਿਚੋਂ ਅਲਬਿਸਿ (ਗ਼ੈਰ ਹਾਜ਼ਰ) ਵਾਲੀ ਹੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਅਲਪ ਸੰਖਿਅਕ ਵਾਲੀ ਪਛਾਣ ਤਹਿਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਮੁਖਧਾਰਾ ਦਾ ਅੰਗ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ ਸਗੋਂ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ, ਨਵੇਂ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਸਾਮਰਾਜੀ ਤਾਕਤ ਦੀ ਦਾਬੇਦਾਰੀ, ਅਧੀਨ ਹੀ ਤੁਰਦੀ ਹੈ। ਇਉਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁ-ਸਭਿਆਚਾਰਵਾਦ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਲੋਕਤਾਂਤਰਿਕ ਦਿੱਖ ਦਾ ਭਰਮ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਲੁਪਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਆਪਣੇ ਏਕਾਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. TheWorld Book Encyclopedia (Ci-Cz) Volume-IV printed in the united states of America, 1989, pg. 11

2. **Encyclopedia Britanica** (Macro peadia) volume 5, 1975.
3. Dominic strinati, **An Introduction to Theories of Popular culture**, pg-15.
4. ਚਤੁਰਵੇਦੀ, ਜਗਦੀਸ਼, 'ਜਨ ਮਾਧਿਅਮ ਔਰ ਮਾਸ ਕਲਚਰ', ਪੰਨਾ-26
5. Edward W Said, "Introduction", **Orientalism**, pg-I
6. ਕੇ. ਸੱਚਿਦਾਨੰਦਨ (ਸੁਆਗਤੀ ਭਾਸ਼ਣ) 'ਸਮਕਾਲੀ ਪੂਰਬਵਾਦੀ ਚਿੰਤਨ', ਡਾ. ਸੁਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂਰ ਤੇ ਡਾ. ਰਵੇਲ ਸਿੰਘ (ਸੰਪਾ.), ਪੰਨਾ-3-4
7. ਡਾ.ਗੁਰਭਗਤ ਸਿੰਘ, "ਪੂਰਬਵਾਦ:ਸੰਕਲਪ ਅਤੇ ਪਰਿਪੇਖ", 'ਸਮਕਾਲੀ ਪੂਰਬਵਾਦੀ ਚਿੰਤਨ', ਡਾ. ਸੁਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂਰ ਤੇ ਡਾ.ਰਵੇਲ ਸਿੰਘ (ਸੰਪਾ.), ਪੰਨਾ-9
8. Gayatri Chakrvorty Spivak and Suneja Gunew, "**Question of multiculturalism**", The cultural studies Reader, Simon During pg-194-195/201.
9. Micheal Murphy, '**Multiculturalism A critical Introduction**', pg-07
10. **Ibid**, pg-95
11. ਡਾ. ਗੁਰਭਗਤ ਸਿੰਘ, 'ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤਰ, ਦੇਹ ਅਤੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀ', ਪੰਨਾ-7

